

Společenská potřeba prognóz založených na vědeckém základě se zrodila až v moderních dějinách s rozvojem vědy a techniky. Je to doba, kdy společnost vstoupila do éry poměrně rychlých změn. Vznikají konfliktní situace, které se řeší ostrým střetáváním třídních sil a které vyúsťují v sociální revoluce tam, kde pro ně uzrávají podmínky. Prognózy, a to nejen prognózy parciální, ale zejména modely budoucí společnosti, se stávají součástí tohoto společenského pohybu. Stávají se náplní programů společenských sil, které do nich promítají své zájmy a představy o možném uspořádání společnosti. Stávají se cíli těchto sil a o jejich realizaci je sváděn boj ve všech sférách společenské činnosti.

Jeden z ústředních pojmů materialistického pojetí dějin – kategorie společensko-ekonomické formace – umožňuje poznání zdrojů, z nichž vznikly vědecké prognózy revolučního dělnického hnutí v minulém století, i postupné plné využití těchto zdrojů za socialismu na jedné straně a poznání zdrojů, z nichž vzniká potřeba předvídání v kapitalistické společnosti, na straně druhé. Jde o předvídání a programování možného vývoje dvou protikladných společenských formací, z nichž jedna – socialistická – je na vyšším stupni, což prokazovala již při svém vzniku a za své poměrně nedlouhé historie svými společenskými vztahy i tempem rozvoje výrobních sil. Druhá, kapitalistická společenská formace jako předstupeň kvalitativní přeměny je reprezentována silami, které se snaží zachovat status quo. V jejich rukou je prognóza nástrojem přispívajícím k udržení dosavadního stavu; stává se jedním z prostředků, kterými má být zabráněno

poznání a uskutečnění zákonité revoluční přeměny kapitalismu v socialismus.

Soudobé buržoazní prognostické koncepce a jejich teoreticko-metodologická východiska se proto musí stát předmětem trvalého kritického zkoumání, jímž se má zabývat marxisticko-leninská filosofie a příslušné speciální vědní disciplíny, včetně sociologie.¹

Buržoazní výzkum budoucnosti není ucelenou vědeckou disciplínou, i když se o její vytvoření usiluje. Komplexním pojetím budoucnosti má být futurologie. O. K. Flechtheim, který použil pojmu futurologie v roce 1943, ji chápe jako „učení o prognózách a projekcích, jako teorii prognózování a plánování, filosofickou kritiku a syntézu budoucnosti“.² Uvádí její tři složky: 1. prognostiku, která podle autora připomíná čistou vědu a její analyticko-empirické metody, 2. plánování, připomínající svými praktickými prvky více aplikovanou vědu a techniku, a 3. syntézu, která je více integrující a spekulativní a připomíná „kriticko-emancipační funkci filosofie“. Uvedené tři elementy futurologie spolu souvisí.

Flechtheim uvádí možnosti a hranice futurologie. Vidí je v tom, že

1. svět je dynamický, mění se ve svých základních strukturách a produkuje nové,
2. určité základní struktury změny jsou přinejmenším částečně poznatelné,
3. směr a tempo změn mohou být tu a tam v hrubých rysech předvídatelné,
4. také antitické prognózy a projekce mají svoji hodnotu – mohou znamenat přínos k objasnění problémů a krizí a mohou být částečně správné (specifikace ve vztahu k času, prostoru, skupině atd. nebo stupeň pravděpodobnosti),

¹ Kritická marxisticko-leninská literatura je již dnes poměrně početná. Jednou z posledních knih je: Modržinskaja, J. D.: *Budoucnost lidské společnosti*. Praha, Svoboda 1973. Publikace vyšle v NDR: Bönisch, A.: *Futurologie – Eine kritische Analyse bürgerlicher Zukunftsforschung*. Berlin, Akademie-

Verlag 1971; Klein, D. a kol.: *Futurologie und Zukunftsforschung – untaugliches Mittel einer überlebten Gesellschaft*. Berlin, Deutscher Verlag des Wissenschaften 1972; aj.

² *Futurologie – der Kampf um die Zukunft*. Köln. Verlag Wissenschaft und Politik 1970, s. 22.

5. v rámci uvedeného existuje svoboda volby a možnost realizace,

6. poznáním nutného, možného a toho, co si přejeme. bude spoluutvářena budoucnost.³

K životu v měnicím se světě patří podle Flechtheima i futurologie, ovšem v jeho pojetí. Futurologie v tomto smyslu má splnit ideologické poslání. Má se stát „třetí cestou“, „třetí silou“ mezi kapitalismem a komunismem, která má podle řady buržoazních autorů citovaných Flechtheimem vést k „liberalizaci a humanizaci světa zítřka“,⁴ jehož předzvěst v socialistických zemích spatřoval i v revizionistických pokusech v roce 1968 v ČSSR. Futurologie by tedy měla přispívat k reformistickým změnám v socialistických zemích na cestě zpět, ke kapitalismu. Západnímu světu, který se ocitl ve slepé uličce, by měla posloužit k tomu, aby se stal přitažlivějším. Flechtheim říká, že západní svět dosáhl mnohých svých ekonomických cílů, smysl životního cíle však ztratil. Bez takového cíle, bez výhledu, který by danou realitu transcendoval, musí západní společnost, jako kterákoliv společnost v minulosti, ztratit svou vitalitu a vnitřní sílu.⁵

Futurologie má tedy splnit úlohu zachránce kapitalismu, jehož rámec prognostické úvahy u Flechtheima, stejně jako u ostatních buržoazních prognostiků, nepřekračují. Pokud se uvažuje o „reformách“, zůstávají v rámci možnosti kapitalistického společenského systému a jakákoliv současná i budoucí „vylepšení“ tohoto systému mají sloužit k jeho zachování i za podmínek vznikajících rozvojem světové socialistické soustavy, dělnického hnutí a národně osvobozeneckého boje.

Flechtheimův antimarxistický a antikomunistický přístup nemůže vycházet z třídní analýzy soudobého světa. Bagatelizuje existenci socialismu a třídní rozpor mezi socialismem a kapitalismem redukuje jen na některé aspekty. Planeta se podle Flechtheima rozpadá na tábor „sytých“ a „nemajetných“, přičemž „syti“ jsou na severní polokouli a miliardové masy „nemajetných“, jejichž menšinu tvoří prole-

tariát a velkou většinou bédni rolníci, obývají jižní polokouli.

Flechtheim nerozeznává v třídním boji jeho obsah a formy a nechápe podstatu marxistické teorie tříd, a proto dospívá k závěru, že dnes boj ras překrývá klasický třídní boj. Podle Flechtheima tento boj ustupuje před bojem nacionálních, ideologických aj. táborů.

Zatímco se Flechtheim ve svých prognózách chytá nepodstatných tendencí, vytýká Marxovi, že ve svých pracích „zanedbal“ mimoevropský a mezinárodní vývoj, že podcenil skryté rezervy měšťácké společnosti a že naopak „přecenil revoluční potenciál proletariátu“.⁶ V pokusech o kritiku K. Marxe odtrhává jeho třídní analýzu kapitalismu od prognózy dalšího vývoje, která se v podstatě realizovala a dále prosazuje, i když za jiné situace, než jakou mohl předvídat Marx s Engelsem, jejichž prognózy zpřesnil v podmínkách imperialismu V. I. Lenin.

Flechtheim na jedné straně přiznává správnost řady prognóz Marxe a Engelse v oblasti světové politiky a ekonomiky, jako jsou předpovědi revolucionizace Indie,⁷ vytvoření republiky v Číně, přesunu ekonomicko-politického těžiště „z Atlantského oceánu do Tichého“, světové války, narůstání produktivních sil a vytvoření automatizované továrny s možností radikálního zkrácení pracovní doby. Na druhé straně však popírá jádro marxistického učení (jemuž říká „Kerndogmen“),⁸ tj. předpovědi zániku buržoazní společnosti, vítězství proletariátu a vytvoření beztřídní společnosti; popírá tedy Marxe a Engelse tam, kde jsou jejich prognózy buržoazii krajně nebezpečné, tam, kde se jedná o podstatu věcí.

Možnost poznat utváření budoucna, o níž hovoří Flechtheim v první kapitole citované knihy, jím není a ani nemůže být využita a přeměněna ve skutečnost. To jsou skutečné možnosti a meze nejen futurologie, jak ji chápe Flechtheim i další buržoazní teoretikové. Jejich třídní příslušnost jim brání v skutečně objektivním poznání.

Flechtheim se pokouší o vymezení vztahu futurologie k některým společenským

³ Tamtéž, s. 16–17.

⁴ Tamtéž, s. 307.

⁵ Tamtéž, s. 397.

⁶ Tamtéž, s. 24.

⁷ Marx, K.: *Budoucí výsledky britského panství*

v Indii. In: Marx, K.—Engels, B.: *Vybrané spisy*, sv. I. Praha, Svoboda 1950, s. 357–364.

⁸ *Futurologie — der Kampf um die Zukunft*. Köln, Verlag Wissenschaft und Politik 1970, s. 57.

vědám. Nezbytnost předvídání a úlohu sociologie v něm však nijak hlouběji neanalyzuje a spokojuje se jen s ilustrováním této nutnosti názory některých buržoazních sociologů. Tak tomu je i u kategorie změny, kterou považuje za jednu z hlavních výchozích kategorií předvídání.

Problematika společenských změn, které ovlivní budoucnost společnosti, je hlavním předmětem úvah řady buržoazních futurologů, jako H. Kahna, A. Wienera, K. Galbraitha, A. Tofflera, D. Bella, R. Arona, J. Fourastié aj. Metodologii, metodice a technikám předvídání a studiu společenských změn věnují pozornost E. Jantsch, Bertrand de Jouvenel, O. Helmer a jiní.

V „Komisi pro rok 2000“⁹ založené v USA D. Bellem při Akademii umění a věd, se soustředilo více než 40 představitelů různých vědních disciplín, aby vypracovali představu budoucího světa, a především americké společnosti v roce 2000. Jejich příspěvky se týkaly zkoumání faktorů změn, společnosti, vlády a politických institucí, mezinárodních vztahů, problémů jednotlivce a hodnot a metodologie. Zvláštní místo ve výsledcích činnosti Komise zaujal příspěvek H. Kahna o práci Hudsonova ústavu, který poskytl jakýsi synoptický pohled na rok 2000. Základem prací Komise je teorie industrialismu, v jejímž rámci jsou USA pojaty jako společnost vstupující do postindustriálního stadia svého vývoje. Podle této vize je „duchovní a empirická kultura Západu“ pokládána za základní skutečnost, která „dobývá a transformuje celý svět“. Za základní faktory změn je pokládán technický pokrok, ekonomický růst, objevy přírodních věd a urbanizace. Komise byla vedena snahou aplikovat řadu metod, spojuvat tzv. technologickou previzi s uplatňováním sociálních a ekonomických faktorů atd.

V práci Hudsonova ústavu jsou vyčísleny základní ukazatele, které mají poskytnout všestrannou charakteristiku americké společnosti. Není v ní však obsažena charakteristika základny, na které spočívá celá konstrukce, je naprosto opomíjena problematika vlastnictví výrobních prostředků a není zde nic o tom, komu patří

politická moc. „Znaky tzv. postindustriální společnosti jsou v podstatě kvantitativními charakteristikami vyplývajících z rozvoje techniky nebo takové předpokládané tendence duchovního života společnosti, které zcela odpovídají zájmům vládnoucích tříd kapitalistického světa.“¹⁰

Podobné přístupy k dané problematice podrobil ostré kritice J. Ostroviřanov ve stati *Novaja Atlantida Daniela Bella* (Literатурnaja gazeta 1969, č. 7), v níž se zmiňuje o Bellově knize *Elektronická civilizace*. D. Bell odděluje ekonomické tendence od sociálních rozporů, vytváří filigránské modely, převrací dynamiku ve statiku, kvalitativní změny ztotožňuje s prostým kvantitativním narůstáním, přerývavě nahrazuje postupností a tento postupný průběh považuje za nepřetržitý pohyb podél nití vědeckého a technického pokroku. Jde o destilovaný, sterilní vývoj a o reorganizovaný státně monopolistický kapitalismus.

V podobných rozpornostech se ocitá například i J. Fourastié ve své knize *40 000 hodin*, J. K. Galbraith v knize *Nová industriální společnost* a jiní futurologové.

Teorie industrialismu nebo tzv. konvergence, které tvoří v současné době základ prognostických úvah buržoazních futurologů, postrádají smysl pro dialektiku historického pohybu. V obsáhlé kritice těchto teorií, která je uvedena v práci kolektivu sovětských autorů *Budoucnost lidské společnosti*, je podtržen historismus jako základní a podstatná zvláštnost marxisticko-leninského světového názoru, která má velký význam pro předvídání vývoje společnosti. Obsah tohoto vědeckého principu je stručně formulován jako uznání obecnosti a reality změny a vývoje, jako studium objektivní nutnosti, zákonitosti a zvláštních forem tohoto procesu a jako uznání nutné souvislosti nejen mezi současně (nebo v rámci nevelkého časového úseku) existujícími, koexistujícími jevy a událostmi, ale také mezi minulým a přítomným, jakož i mezi přítomným a budoucím. Historismus požaduje konkrétní historické zkoumání jevů a událostí z hlediska historicky přechodných podmínek, které jim daly formy specifické pro danou epochu. Znamená přiznání možnosti vědeckého předvídání událostí v nejbližší

⁹ Podle časopisu *Analyse et prevision* 1967, č. 6, s. 905–918.

¹⁰ Modržiňskaja, J. D. a kol.: *Budoucnost lidské společnosti*. Praha, Svoboda 1973, s. 280.

nebo více či méně vzdálené budoucnosti na základě studia zákonitostí, podmiňujících opakování příslušných událostí nebo vznik nového.¹¹

Historický přístup ke zkoumání společnosti, spjatý s přiznáním jejího zákonitého pokrokového vývoje, zpochybňuje výše uvedená teoretická a metodologická východiska futurologie a vede k objasnění nutnosti vystřídání kapitalistické společensko-ekonomické formace socialistickou.

Kategorie společenské změny je předmětem mnoha úvah buržoazních sociologů, včetně W. Zapfa.¹² Povšimněme si poněkud podrobněji některých Zapfových východisek a názorů na tuto problematiku, kterou považuje za součást makrosociologie.¹³

Zapf používá pojmu „komplexní společnosti“ („complex societies“, u Gurvitcha jde o pojem „sociétés globales“) v nichž mají být předmětem výzkumu sociální změny. Podle Zapfa mohou být tyto společnosti definovány jako „komprehenzivní entity, jež zahrnují početné mikrosociální entity a skupinové formace, které mají určitou vnitřní strukturu“ a v nichž lze rozeznat klíčové instituce (key-institutions). Lze je také považovat za finální jednotky (final units) při jednáních mezi národy, protože „samy v sobě zahrnují alternativu války, nebo míru“ (Aron, R.: *Pair et guerre entre les nations*, Paris 1962). Oba přístupy jsou podle Zapfa nutné, abychom se zbavili metaforického výzkumu pojmu společnosti a podali pracovní definici „ve smyslu státní teritoriální jednotky“ (Dahrendorf, R.: *Elemente einer Theorie des sozialen Konflikts*. In: *Gesellschaft und Freiheit*. München 1961).

To vše má „otevřít možnost preciznějšího přístupu k otázce“.

Dále uvádí Zapf osm možných metod popisu a analýzy „komplexních společností“:

1. Determinace materiální a sociální hustoty (denzity), počet jednotlivých identifikovaných elementů tvořících danou společnost, jejich vztahy a interakce

těchto elementů. Tento přístup uplatnil Durkheim. Dnes jde např. o takové problémy, jako je urbanizace, růst mobility, trendy vrstevní populace, podstatné strukturální rysy komplexní společnosti (Riesman), dále o úsilí měřit akumulaci, interakci a komunikaci...

2. Klasifikace globálních společností na typy definované limitovaným počtem relevantních charakteristik. Gurvitch popsal šest historicky známých typů globálních společností. Kritéria obsahují hierarchii funkcionálních skupin (jako například nadvládu státu, nebo „kostela“), specifické formy utváření skupin (např. existence masových hnutí), specifické formy dělby práce a podobné faktory.
3. Analýza určujících komplexních indikátorů a snaha o odhalení jejich vzájemných vztahů místo zjišťování jejich základních příčin. Lipset nazval tento postup metodou „multivariabilní analýzy“ (Lipset, S. M., *Political Man. The Social Basis of Politics*, New York 1960). Jde o indikátory blahobytu, industrializace, vzdělání a urbanizace.
4. Zkoumání komplexní společnosti jako asociace spojující vládnoucí autoritu s jejími subjekty (Herrschaftsverband). Zapf uvádí pojetí Maxe Webera, který chápal makrosociální analýzu jako „Herrschaftssoziologie“ (sociology of authority).
5. Komplexní společnosti charakterizované vztahem mezi „elitou“ a „non-elitou“.
6. Zkoumání komplexních společností jako „komprehenzivního systému“. Zde uvádí Zapf Parsonse a jeho následovníky, kteří analyzovali společnost jako sociální systém.
7. Komplexní společnosti klasifikované podle specifických problémů jejich reprodukce a podle jejich klíčových institucí. Zde uvádí Zapf Lockwooda a jeho úvahu o generalizovatelnosti a operaionalizovatelnosti Marxovy teorie společnosti (Lockwood, D.: *Special Integration and System Integration*. London 1964).

¹¹ Tamtéž, s. 99.

¹² Marxistickou analýzou změn kapitalistické sociální struktury a kritikou hlavních soudobých buržoazních teorií společenských změn se zabývá V. S. Semjonov v práci *Kapitalismus a třídy*. Praha, Svoboda 1972.

¹³ Zapf, W.: *Complex Societies and Social Change. Problems of Macrosociology*. In: *The Social Sciences Problems and Orientations*. Mouton — UNESCO

1968, s. 252—273. Na nezbytnost historického přístupu ke kategoriím společenské změny upozorňuje C. W. Mills: *Sociologická imaginace*. Praha, Mladá fronta 1968, s. 127—131. Kriticky píše o buržoazním pojetí kategorie změny G. V. Osipov: „Je v ní setřena věcná představa o skutečné rozmanitosti forem procesu, a nadto se v ní ztrácí otázka struktury tohoto procesu.“ Osipov, G. V.: *Sociologie*. Praha, Svoboda 1972, s. 164.

8. Komplexní společnost zkoumaná jako jednota akce v interakčním systému.

Zapf rozeznává změnu uvnitř systému a změnu samého systému. Změnu chápe jako protiklad k relativní stabilitě a jako sumu změn struktury v průběhu určité časové periody.

Zapf se ve svém přístupu k celé problematice, který ostatně není původní, pokouší o shrnutí názorů jiných teoretiků, přičemž jasně strání takovým teoretickým a metodologickým přístupům k otázce, jejichž společného jmenovatele je třeba hledat ve zdrojích „klasické“ i současné buržoazní filosofie a sociologie.

Obecně lze souhlasit s tím, že analýza změn „komplexní společnosti“ je jedním ze stěžejních předmětů zájmu mnoha západních institucí usilujících o předvídání budoucího vývoje společnosti, jak o tom byly uvedeny důkazy již výše. V důsledku vzniku Sovětského svazu a celé světové socialistické soustavy a v důsledku jejího rostoucího vlivu na ostatní svět je fronta buržoazních teoretiků nucena zamýšlet se nad těmito podstatnými změnami, hledat jejich příčiny. Kategorie změny společnosti se tedy stává středem jejich pozornosti nikoli z čistě teoretického zájmu o poznání pravdy, ale především z utilitárních příčin, které vyplývají z životního zájmu monopolistického kapitálu udržet vlastní panství ve světě zákonitě se měnícím v neprospěch kapitalismu.

Je tedy třeba v teoriích a metodách buržoazních filosofů a sociologů rozlišovat dvojí základní stránku. Na jedné straně se tyto teoretikové a metodologové snaží o objektivní poznání skutečnosti, a to především proto, aby se ho mohlo využívat k řízení společnosti v zájmu kapitálu a proti postupující revoluční přeměně světa či „komplexní společnosti“; proto se, jak uvádí Zapf, podstatnou součástí makrosociální analýzy staly vojenskostrategické teorie, proto Zapf vyslovuje myšlenku, aby byla soutěž ekonomických systémů kontrolována, atd. Na druhé straně nelze od buržoazních teoretiků očekávat dodržování veřejně proklamované objektivity, a to nejen proto, že nedisponují adekvátní metodologií a teorií společenského vývoje, ale v mnoha případech také

proto, že nemohou mít zájem na tom, „aby mnozí věděli mnohé“, nemají zájem na tom, uvědomovat o pravé podstatě věcí široké masy, jejichž progresivita v boji proti buržoaznímu společenskému řádu by tím jenom narůstala.

Ať již jsou příčiny jakékoli, Zapfovo roztržení teorií vývoje společnosti do čtyř směrů, uvedené pojetí „komplexní společnosti“ a roztržení metod jejího popisu a analýzy jsou nesprávné.

Základním kritériem pro třídění soudobých společenských teorií, včetně teorií společenských změn je, zda jsou tyto změny uznávány jako objektivní, zda se uznává, že jsou projevem působení objektivních zákonitostí společenského vývoje, který za určitých podmínek vede k revoluci, znamenající podstatnou, kvalitativní společenskou změnu. Kritériem je dále uznání či neuznání třídního boje ve společnosti, kde je určující třídní diferenciací jako zdroj revolučních změn. Kritériem je konečně, zda jsou tyto procesy zkoumány adekvátními metodami, jejichž základem i obsahem je dialektický materialismus jako obecná teorie a metodologie umožňující poznání složitých společenských jevů.

Musí být tedy uplatňována „dialektika jako živoucí, mnohostranné (přičemž počet stránek se neustále zvětšuje) poznání s nekonečným počtem odstínů v každém přístupu, přibližování se ke skutečnosti“. V. I. Lenin pokládal lidské poznání za křivku, která se neustále přibližuje řadě kruhů, spirále. Přitom „libovolný úsek, zlomek, kousek této křivky může být přeměněn (jednostranně přeměněn) v samostatnou, celou, přímou linii“. Takové jednostranné, zveličené rozvinutí jednoho rysu, stránky, hranice poznání v absolutno odtržené od hmoty a přírody a zbožštěné považoval Lenin za podstatu filosofického idealismu.¹⁴

W. Zapf, obdobně jako jiní buržoazní sociologové, přistupuje z pozic právě takových jednostranných kritérií k třídění teorií vývoje, k vymezení „komplexní společnosti“ a k typování možných metod její analýzy.

Zapf v definici „komplexní společnosti“ vychází v podstatě z pojetí Znanieckého aj., kteří za společnost považovali řadu

¹⁴ Lenin, V. I.: *K otázce dialektiky*. In: Lenin, V. I.: *Filosofické sešity*. Praha, SNPL 1953, s. 322.

spoluexistujících a prolínajících se skupin, podržiených dominující skupině, jako je stát, národ, církev.

Jinou teorii „komplexní společnosti“, o které se Zapf zmiňuje, je systémové pojetí T. Parsonse, které je pokládáno za jedno z nevlivnějších v západní sociologii vůbec.¹⁵

Dílo T. Parsonse sahá svou genezi k teoriím W. Sombarta a M. Webera, navazuje na evolucionisty, a podobně jako jejich teorie byly pokusy o kritiku marxismu, má Parsonovo dílo být „americkou odpovědí na marxismus“.¹⁶ Je vedle „teorie konfliktu“ v mnohém považováno mezi buržoazními teoriemi za reprezentativní. Tato „representativnost“ se vztahuje i na široké sociální problémy, mezi nimi na pojetí společnosti jako celku i na problém sociální změny. Zkoumat tyto problémy si T. Parsons klade za cíl (*Společnosti. Vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha, Svoboda 1971).

Parsons považuje společnost „za relativně nejsoběstačnější typ sociálního systému“.¹⁷ Na metodologický postup při zkoumání tohoto sociálního systému ukazují i základní pojmy, se kterými Parsons pracuje: „Základní pojmy organického vývoje, jako variace, selekce, adaptace, diferenciacce a integrace, ve vhodném přízpůsobení sociální a kulturní tematice jsou hlavním předmětem našeho zájmu.“ Při aplikaci těchto pojmů na společnost předpokládá rozdělení jejího dosavadního vývoje do tří stadií: primitivního, přechodného a moderního. Toto rozdělení se v podstatě nijak neliší od jiných periodizací dějin (viz Kahn, H. – Wiener, A. J.: *The Year 2000. A Framework for Speculation on the Next Thirty Three Years*. New York, Macmillan, 1967), jako je například dělení vývoje společnosti na stadium preindustriální, částečně industriální, stadium s pokročilou industrializací, stadium masové spotřeby a stadium postindustriální, s tím rozdílem, že v této periodizaci je kritériem rozsah výroby na hlavu jako určující faktor, zatímco u Parsonse má jít o mnohofaktorový přístup. V podstatě však, i když Parsons odkazuje všechny teorie jednoho faktoru „do před-

školního stadia vývoje sociálních věd“, ve snaze o „vymezení nejširších vzorů změny“, ne-li o „vysvětlení konkrétních struktur a procesů“, staví výše „než zájmy politické a ekonomické“ hodnoty a normy a z nich zejména normy právní.¹⁸ Respektování těchto priorit je, jak sám říká, vymezením nejširších vzorů společenské změny, které jsou v podstatě redukcí složitých společenských vztahů a příčin společenských změn na určitý faktor, jenž se stává u autorů těchto teorií věcí volby.

Parsons, pokoušeje se o závěr z vlastních úvah o problematice sociální změny, konstatuje, že nejpodstatnější rozpory, které se týkají makroanalýzy a které přímo ovlivňují komparativní a vývojový pohled, vznikly kvůli statusu „faktorů“. Má za to, že určení sociální změny jedním faktorem, mezi jinými například „ekonomickými“ zájmy, je nepřijatelné. Za neudržitelné pojetí společenského vývoje považuje jakoukoliv lineární teorii, protože rozdíly v podmínkách, které „nospadají do kulturní a normativní sféry, a způsoby, jakými jsou tyto podmínky kombinovány s kulturními a normativními faktory, vysvětlují mnoho variací“ tohoto vývoje. Relativní autonomnost kulturních systémů, jejich hodnoty a normy, které povyšuje ve skutečnosti na určující faktory, vedou Parsonse k starostlivé úvaze o zvláštní obtížnosti vysvětlení například „obrovského vlivu“ kultury Izraele a Řeka na pozdější společnosti z koneckonečů určujících ekonomických zájmů původců nebo příjemců kulturních vzorů uvedených typů, tak jak o to usiluje „sociologická analýza marxistického typu“.¹⁹

Parsonsovy nářky na jednofaktorové určení společenského vývoje a na jeho linearitu, včetně předcházející výhrady, adresované marxistické sociologické analýze, jsou dokladem toho, že Parsonsovo úsilí o vytvoření adekvátní teorie společnosti může být naplněno snad v rámci jím zvoleného systému, ne však v konfrontaci se skutečností a s teorií marxismu-leninismu, kterou Parsons poznal ne z první ruky, ale z interpretací jemu blízkých předchůdců i současníků.

¹⁵ Gouldner, A. W.: *The Coming Crisis of Western Sociology*. London, Heinemann 1971, s. 528.

¹⁶ Tamtéž, s. 176–177.

¹⁷ Parsons, T.: *Společnosti. Vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha, Svoboda 1971, s. 20.

¹⁸ Tamtéž, s. 169.

¹⁹ Tamtéž, s. 170–171.

Marx s Engelsem pokládali produkci a reprodukci života, ekonomickou situaci, způsob výroby, za konečkonců určující v dějinách. To však neznamená, že považovali „ekonomický moment“ za jediné určující. Tento názor odsoudili jako nic neříkající, abstraktní a absurdní frázi.²⁰ Momenty společenské nadstavby „vykonávají také vliv na průběh dějinných zápasů a v mnoha případech určují převážně jejich formu. Je tu vzájemné působení všech těchto momentů, v němž nakonec celým nekonečným množstvím náhod (tj. věcí a událostí, jejichž vnitřní vzájemná souvislost je tak vzdálená nebo tak těžko dokazatelná, že ji můžeme považovat za neexistující a pomíjet ji) se prosazuje jako nutnost ekonomický pohyb.“ Zákonité působení této ekonomické nutnosti chápali Marx a Engels nikoli jako lineární se projevující tendenci, nýbrž jako vládnoucí tendenci, která se prosazuje vždy jen velmi spletitě a přibližně, jako průměr neustálého kolísání. Vztah společenské základny a nadstavby a určující vliv společenské základny v tomto vztahu nechápali mechanicky, jak se snaží dokázat Parsons. Klasikové marxismu ve svých analýzách vždy vycházeli z faktu, že např. „filosofie každé epochy jako jev náležející do společenské nadstavby má svůj předpoklad v určité myšlenkové látce, kterou převzala po svých předchůdcích a z které vychází“. Konečná převaha ekonomického vývoje nad oblastmi nadstavby je nesporná, „avšak uplatňuje se v rámci podmínek, které si tato jednotlivá oblast sama předpisuje: ve filosofii například působením ekonomických vlivů (které opět většinou působí teprve v politickém a jiném hávu) na existující filosofickou látku, dodanou předchůdci. Ekonomie netvoří zde nic „a novo“ (přímo ze sebe), určuje však způsob změny a dalšího rozvoje nalezené myšlenkové látky, a i to většinou nepřímou, neboť největší přímý vliv na filosofii vykonávají politické, právní a morální reflexy.“²¹

Ekonomie konečkonců, a to nepřímou určuje též aktuálnost, nebo neaktuálnost těch či oněch idejí a hodnot minulých

kultur, včetně těch, které má na mysli Parsons. I když kulturní hodnoty našich předchůdců zazní aktuálně, je tomu tak v důsledku nového způsobu života; právě proto mohou naplněny novým obsahem a viděny „dnešními očima“. v některých případech jak prostorově, tak časově přesahovat rámec svého vzniku. Parsonse tato skutečnost vede ke konstrukci či aplikaci abstraktních pojmů, odtržených od „konkrétních struktur a procesů“. Jedině tak může dospět k vývodu, že pokud nedojde „k nezávislým inovacím na vyšší normativní úrovni“, nemohou podmiňující faktory „vytvořit nový konkrétní řád“.²²

Parsons přiznává, že jeho třístupňové schéma vývoje společnosti jako „každé konkrétní schéma se vyznačuje určitou libovolností“.²³ Za „dělicí kritéria či předsedy“ mezi hlavními stadii považuje „rozhodující vývojové změny kódových prvků normativních struktur“. Při přechodu od primitivního stadia k přechodné společnosti považuje za rozhodující vývoj ve sféře jazyka a při přechodu k moderní společnosti „se rozhodující vývoj odehrává ve sféře institucionalizovaných kódů normativního řádu uvnitř společností struktury a soustřeďuje se v právním systému“. U Parsonse nejsou tedy konečkonců určující pro vývoj společnosti materiální podmínky jejího bytí, přírodní historický proces, podrobený nezávisle a na vědomí a úmyslech lidí zvláštním (historickým) zákonům, ale příčiny je podle něho třeba hledat naopak v myšlení a jeho produktu — normách. Právo pak, „jakmile dosáhne žádané úrovně, podporuje nezávislost normativních složek společností struktury na potřebách politických a ekonomických zájmů a na osobních a organických faktorech i faktorech fyzického prostředí, jež působí jejich prostřednictvím“.²⁴

Parsons nastiňuje obecné „paradigma vývojové změny“.²⁵ V hodnocení typů změny z vývojového hlediska je nejdůležitějším typem „zvýšení adaptivní schopnosti buď ve společnosti, která sama vytváří nový typ struktury, nebo působením kulturní difúze a dalších faktorů souvise-

²⁰ Engels, B.: J. Blochovi, v *Londýně dne 21. září 1890*. In: Marx, K. — Engels, B.: O umění a literatuře. Praha, Svoboda 1951, s. 20.

²¹ Engels, B.: K. Schmidtovi, v *Londýně dne 27. října 1880*. In: Marx, K. — Engels, B.: O umění a literatuře. Praha, Svoboda 1951, s. 22.

²² Parsons, T.: *Společnosti. Vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha, Svoboda 1971, s. 169.

²³ Tamtéž, s. 53.

²⁴ Tamtéž, s. 54.

²⁵ Tamtéž, s. 46—50.

jících s novým typem struktury v jiných společnostech, případně i v pozdějším období.²⁶ Zvyšování adaptivní schopnosti společnosti se podle Parsonse projevuje v diferenciaci jednotek a systémů, a to jak strukturální, tak funkční, v rovině norem i hodnot. Integrace vytváří, pokud jde o systém, také nové problémy. Tak například podle Parsonse „vyšší třídy“, které jednají s „nižšími třídami“ jako s „druhořadými občany“ nebo je vůbec nepovažují za příslušníky systému, jsou nuceny v zájmu adaptivity a v důsledku integrace přijmout. Dalším procesem je, podle Parsonse, generalizace hodnotových vzorů, která se může setkat s odporem některých skupin uznávajících předcházející vzory. Tento odpor nazval „fundamentalismem“. Stav jakékoliv společnosti či spíše systému příbuzných společností je pak komplikovanou výslednicí progresivních cyklů, zahrnujících v sobě uvedené i jiné změny.²⁷

Jak je tomu, jestliže dojde ve vývoji k podstatné změně? Dojde-li k vývojovému „průlomu“, bude se podle Parsonsova názoru další inovace „blížit“ jeho „paradigmatu vývojové změny“. V případě „průlomu“ mají ti, co se nepodílejí na inovaci, čtyři možnosti: mocnější mohou inovaci likvidovat (v případě kulturní inovace to je obtížnější, jak uvádí), druhá alternativa je přijetí inovace, třetí alternativou je izolace před vlivem inovace a čtvrtou možností je „ztráta sociální identity v důsledku dezintegrace nebo pohlcení společností větším společnostním systémem“.²⁸ Tyto typy se mohou projevit v mnoha složitých kombinacích a odstínech. Přesto je Parsonovo schéma a předcházející úvahy o vývoji, vyúsťující do zdůraznění adaptability společenského systému, ve srovnání s marxisticko-leninským pojetím vývoje společnosti „neplnokrevnou“, v podstatě nehistorickou a idealistickou konstrukcí, která zachycuje jen některé stránky společenských změn, jimiž nelze vysvětlovat skutečnou podstatu a příčiny společenského vývoje. Parsons nevytvořil na rozdíl od marxismu-leninismu ucelenou teorii společnosti.

Svým abstraktním, nehistorickým přístupem ani neodhalil dějinné síly, které v rámci působení objektivních zákonů jsou schopné být nositeli a aktivními činiteli společenského vývoje.

Parsons neodhaluje podstatu a celou šíři problematiky kvalitativních, revolučních společenských změn a s takovými změnami ve skutečnosti ani nepočítá, přestože mluví o „průlomech“ a inovacích. Omezuje se především na sféru kulturní, na inovace hodnotových vzorů. Pokud uvažuje na okraji o jiných změnách, považuje je pouze za některé aspekty. Pokud se zmiňuje o hierarchizaci faktorů vývoje a rozlišuje hierarchii nutných podmínek a hierarchii „kybernetické kontroly“, považuje z hlediska svého systému za důležitější faktory „kybernetické kontroly“.²⁹ U této úrovně změn, kterou považuje spíše za kulturní než sociální, zdůrazňuje její náboženský ráz.³⁰

Kdyby Parsonova teorie byla východiskem tvorby prognóz, byly by prognózy společenského vývoje na jejím základě vytvořené v podstatě antimaterialistické, ahistorické, nevědecké.

Zdroje antimarxismu v pojetí dějin a jejich etap nejen u T. Parsonse, ale i u sociologů, resp. futurologů typu H. Kahna, D. Bella, O. Flechtheima, J. Galtunga a řady dalších je třeba hledat především u W. W. Rostowa, v jeho teorii „stadií růstu“, která „nejsystematičtější shrnuje názory současné buržoazie na minulost, přítomnost a budoucnost kapitalistické společnosti“.³¹ Tato teorie, která dělí dějiny na pět stadií růstu (tradiční, přechodné, stadium vzestupu, vyspělosti a vysoké úrovně spotřeby) a která je směsí zvládnutého ekonomismu, technicismu, subjektivního idealismu a voluntarismu, je přebírána v různých upravených verzích západními futurology a stává se východiskem i vyústěním jejich prognóz nejen soudobého kapitalismu, ale i socialismu, který má podle této teorie postupně s kapitalismem konvergovat.³²

Tak je tomu i v prognóze budoucnosti mezinárodního systému,³³ o kterou se pokouší J. Galtung. Galtung člení svůj vý-

²⁶ Tamtéž, s. 46.

²⁷ Tamtéž, s. 49.

²⁸ Tamtéž, s. 50.

²⁹ Tamtéž, s. 168.

³⁰ Tamtéž, s. 169.

³¹ Semjonov, V. S.: *Kapitalismus a třídy*. Praha, Svoboda 1972, s. 292.

³² Skutečný vývoj obou společenských systémů je divergentní. Podstatě této divergence se mimo jiné věnují J. Filipek a R. Richta v úvaze *Vědeckotechnická revoluce a socialismus*. Praha, Svoboda 1972.

³³ Galtung, J.: *Über die Zukunft des internationalen Systems*. Futurum 68, č. 1.

zkoumání do tří komponent: zkoumá základní společenské hodnoty i podmínky jejich pravděpodobné realizovatelnosti, zabývá se pravděpodobnými trendy mezinárodního systému, jeho rozvinutějšími a méně rozvinutými částmi a pravděpodobnými trendy jejich vzájemných vztahů. Extrapoluje a vytváří tak prognózu na základě rozboru vztahů mezi pravděpodobnými trendy a hodnotami. Při zkoumání těchto vztahů nechápe hodnoty jako „systémově exogenní“ nebo dané, ale jako součásti celkového systému, které mohou vznikat s nově možnými trendy. Vznikající trendy pak mají odpovídat trvalým hodnotám. Východí systém hodnot, který tak v Galtungových prognózách sehrává kritériální roli, je chápán jako směs obecně lidských hodnot a hodnot buržoazního světa. Tak se tu vedle sebe ocitají takové hodnoty jako kooperace, osvobození od strachu a bídy, zabezpečení růstu a rozvoje, osvobození od vykořisťování, rovnost a spravedlnost, svoboda obchodu, pluralismus a dynamismus.

Podobně jako u Galtunga, zaujímá axiologická problematika jedno z předních míst i u jiných buržoazních sociologů a futurologů. Sociálpsychologismus americké sociologické teorie rozvinul učení o „hodnotách a normách“ jako oblasti, v níž hledá zákonitosti sociálních vztahů a sociálních procesů. Problematika hodnot byla poprvé v americké sociologii vyzdvížena W. Thomasem a F. Znanieckým, v jejichž představě se objekty, které mají vztah k člověku, jeví jako hodnoty. E. Faris a M. Meadová chápali pod pojmem „hodnota“ emocionální akt a citově praktický vztah individua k obklopující ho skutečnosti ve spojení s cíli, které si člověk před sebe staví, s morálními dogmaty, kterými se řídí ve své činnosti, atd. T. Parsons, který se problematikou hodnot rovněž zabývá, chápe pod tímto pojmem orientaci jednotlivce k dosažení očekávaného v souladu s normami, které by odpovídaly představám té či oné sociální skupiny.

V buržoazní společnosti, o jejíž zachování a rovnováhu především jde v těchto teoriích, má být zabezpečena interiorizace

takových hodnot, které odpovídají zájmům vládnoucích tříd. Jde tedy o maximální zabezpečení konformismu společnosti vůči systému buržoazních hodnot. V prognózách buržoazní teoretiky nejvíce zajímá pravděpodobnost změn stávajících hodnot, vznik nových hodnot a problém tvorby prognóz, které by měly odpovídat budoucím hodnotám, dosud neznámým. V tom spatřují jednu z hlavních obtíží tvorby sociálních prognóz.³⁴

Buržoazní sociologie i futurologie nejsou schopny podat vědeckou analýzu příčin vzniku a vývoje hodnotových systémů, a tím ani jejich vědeckou prognózu. Přístup buržoazních autorů k této problematice není důsledně materialistický ani historický. Buržoazní hodnoty jsou často považovány za obecně platné, protože k zachování současné i budoucí stability kapitalistické společnosti by v zájmu vládnoucích tříd takovými měly být. Buržoazní teoretikové nejsou schopni anebo objektivně nemohou dospět k poznání a uznání hodnot společenských tříd, které boří buržoazní společenský řád a které v revolučním procesu vytvářejí společenský řád socialistický jako přechod k budoucí vyšší fázi komunistické společnosti; s jejím vznikem a rozvojem je spjat hodnotový systém, který je již nyní protikladný hodnotovým systémům buržoazním, odpovídajícím v podstatě zájmům kapitalistické společnosti.

Důsledně třídní přístup k problematice hodnot a její historické pojetí musí vést k poznání, že v třídně rozděleném světě existují vedle obecně uznávaných hodnot dva základní hodnotové systémy, spojené s existencí práce a kapitálu — dělnické třídy a jejich spojenců a třídy vykořisťovatelů, jakož i socialistického a kapitalistického společenského řádu, tj. dvou protikladných společenských systémů, které vytvářejí navzájem protikladné systémy hodnotové. Přitom obecně uznávané hodnoty jsou existencí protikladných světových systémů modifikovány ve svém obsahu, významu a společenském dosahu. To se týká hodnot materiálních, sociálně politických i duchovních.

³⁴ Ikke, F. Ch.: *Can Social Predictions be Evaluated?* Deadalus 1967 (rec.: *Analyse et Prévision* 1967, č. 1—2, s. 545—556); Wilson, H.: *The New Reformations — Changing Values and Institutional Goals*. The Futurist 1971, č. 3 (stat byla zpracována

u příležitosti prvního generálního shromáždění Společnosti pro budoucí svět v r. 1971 ve Washingtonu, které se mimo jiné zabývalo problematikou cílů a hodnot — podle The Futurist 1971, č. 2).

Vědeckotechnická revoluce, projevující se protikladnými důsledky v socialistické a kapitalistické společnosti, se v buržoazní teoreticko-metodologické produkci odráží deformovaně. Tyto deformace mají svoje zdroje v nadstavbové sféře kapitalistické společnosti; jsou podmíněny deformacemi společenské praxe vykořisťovatelských tříd.

Rozvoj výrobních sil podnícený vědeckotechnickou revolucí a racionalizační procesy ve výrobní praxi a v řízení si ovšem vynucují v oblasti poznání tvorbu adekvátních teorií, metodologie, výzkumných metod a technik, ve kterých se potřeba komplexního poznání společenské reality i jejích hlubinných příčin a podmínek prosazuje integrací, systémovostí atd. V rovině teoretické i metodologické se věda stává jako nikdy předtím stále více dialektickomaterialistickou. Podstatné je i to, že má jasně vyznačenou tendenci k vytváření teorií na velkém stupni obecnosti a k přeměně pojmového aparátu, která tomu odpovídá. Značné a stále se rozšiřující uplatnění mají univerzální metody zkoumání. Zvláště charakteristická je matematizace a kybernetizace vědy.³⁵

Důsledkem i projevem vědeckotechnické revoluce je zaměření současného života i vědy na budoucnost. Jako zvláště podstatné a charakteristické pro současnou neklasickou vědu, pro její kvalitativně nový stupeň, jsou uváděny dva momenty: Předně je to sepětí rozvoje prognostické funkce vědy s obratem k cílevědomě uskutečňovaným společenským jevům. Tyto základy vědecké prognostiky položil a dále rozvíjí marxismus-leninismus. Druhým momentem je, že prognostika nabývá stále zřetelněji vyjadřované praktické orientace a že prognózy přinášejí ekonomický efekt. Poznávací funkce vědy se stále více prolínají s jejími funkcemi praktickými, zvláště regulativními.³⁶

Celospolečenská praxe však směřuje k revoluční přeměně společnosti. Poznání nutnosti této přeměny je ve sféře společenského vědomí socialistické společnosti materiální silou, ale prosazuje se stále více i ve vědomí progresivních sil kapitalistické části světa a bude silit také

v rozvojových zemích. Sepětí s praxí nemůže opomíjet ani buržoazní věda ve svých teoriích a metodologiích. Odráží-li však jeho nutnost, je hlavní funkcí tohoto poznání a jeho nástrojů umožňovat adaptaci kapitalismu, jeho přežití a bránit revolučním společenským silám v tom, aby se prosadily. Jde tedy v podstatě o deformaci praxe a ve spojitosti s tím i o deformaci teorie a metodologie, které plní především instrumentální úlohu; je tak narušován jejich dialektický vztah k explanační funkci vědy a vcelku dochází k deformaci vztahu mezi teorií a praxí. Přitom jedině dialektický rozvoj teorie a praxe může podněcovat rozvoj tvůrčích sil člověka a společnosti.

Úsilí o vytvoření integrované futurologie jako vědy, která by v sobě zahrnovala filosofii, prognostické aspekty speciálních věd, metodologii tvorby prognóz a v návaznosti na prognostiku i teorii plánování, je v podmínkách buržoazní praxe i teorie pomyslné. O možnosti vytvořit takovou vědu pochybují i někteří buržoazní teoretikové (B. de Jouvenel v knize *L'art de la conjecture* chápe prognostiku jako umění). V buržoazní futurologii se musí projevovat mimo jiné neexistence ucelené teorie společnosti, podobně jako je tomu v buržoazní sociologii, kde tato skutečnost byla vyjádřena explicitně. Renate Mayntzová, která se dovolává shodných argumentů Bendixe a Dahrendorfa, uvádí, že dnešní sociologii (má na mysli sociologii západní) „chybí obsáhlý společenský obraz, který by mohl sloužit jako model k vysvětlení empiricky předkládaných sdělení“. Dále uvádí, že toto vysvětlení je možné „jen v rámci obsáhlé koncepce sociálních procesů“, a jestliže tato koncepce neexistuje, „zůstává jen fotografie povrchu existujícího a toho, co se stalo. Teoretická celková koncepce společenského procesu nemůže při dnešním stavu vědy být ničím jiným než obsahově prázdnou abstrakcí nebo dalekosáhlou a neverifikovatelnou spekulací...“³⁷

Možnosti, které buržoazní společenskovědní obory nemohou při nástupu vědeckotechnické revoluce přeměnit ve skutečnost, se otvírají před marxisticko-lenin-

³⁵ Meleščenko, J. S. — Suchardin, S.: *Podstata a základní směry vědeckotechnické revoluce*. Filosofický časopis 1971, č. 1, s. 70.

³⁶ Tamtéž, s. 73.

³⁷ Mayntz, R.: *Soziologie in der Eremitage? Kritische Bemerkungen zum Vorwurf des Konservatismus der Soziologie*. In: *Logik der Sozialwissenschaften*. Köln-Berlin 1963, s. 530.

skou teorií a metodologií³⁸ a před speciálními obory marxistické vědy, včetně sociologie i prognostiky, které z této teorie a metodologie vycházejí a v oblastech svých specifických výzkumů je dále rozvíjejí.

Резюме

Фейт М.: Критика некоторых теоретических положений буржуазной футурологии

Марксистско-ленинское понимание общественно-экономической формации является основой научного анализа общества, его современного состояния и будущего развития. Оно является также критерием научности современных prognostических теорий. С этим пониманием находится в противоречии буржуазные prognostические теории, включая футурологию, так, как ее понимает О. К. Флехтхейм, как один из ее видных представителей.

Футурологии в борьбе двух противостоящих общественных систем приписывается серьезная идейная роль. Теоретически она не исходит из анализа существующих и определяющих факторов общественного развития. В понимании изменения социальных систем она принимает во внимание только возможность изменений в рамках капиталистической системы.

Предметом интереса буржуазной prognostики стала всеобщность общества «комплексное общество». С односторонних позиций приступает к ее анализу, в частности, также В. Цапф. Общество как целое в его самых общих плоскостях является объектом изучения также функционально-структуралистской школы буржуазной социологии, особенно ее главного представителя Т. Парсонса, произведение которого назначено быть «американским отсветом на марксизм».

Пытаясь дать «определение самых широких образов изменения», Т. Парсонс «выше политических и экономических интересов» — по своему выражению — ставит ценности и нормы как приоритетные факторы общественного изменения. Его понимание по сути дела является редукцией сложных общественных отношений и причин общественных изменений, которую он ошибочно пытается приписать марксизму. Понимание Парсонсом адаптации общественной системы к изменениям в сравнении с марксистско-ленинским пониманием развития общества представляется как неисторическая идеалистическая конструкция, исходящая из несущественных факторов общественного развития.

Источники теории понимания Парсонсом общественного изменения, ее типов и исторических этапов, аналогично как и у других социологов исходит, кроме прочего, из теории «стадий роста» Ростова, которая наиболее систематично резюмирует современные буржуазные взгляды на прошлое, настоящее и будущее капиталистического общества. Эта теория, являющаяся в сущности смещением оплощенного экономизма, технизма, субъективного идеализма и волюнтаризма стала основой многих прогнозов западных футурологов, включая Галлунга и его прогнозы работы «Будущность международной системы».

Причины редукционизма и этим же и неаучности буржуазных prognostических теорий и методологии коренятся не только в них самих, но и в общественной практике, обратное деформирующей теорию и методологию составления прогнозов. Возможность создания научно обоснованных прогнозов открываются перед марксистско-ленинской теорией и методологией, связанными с прогрессивной общественной практикой.

Summary

Fejt M.: Criticism of Certain Theoretical Starting Points of Bourgeois Futurology

The Marxist-Leninist conception of socio-economic formation is the basis for a scientific analysis of society, its present state and future development. It is also a criterion of the scientific character of present prognostic theories. The bourgeois prognostic theories, including futurology as it is understood by one of its leading representatives, O. K. Flechtheim, are in contradiction with this conception.

In the struggle of two contradictory social systems futurology is considered to play an important ideological role. Theoretically it does not proceed from an analysis of substantial and decisive factors of social development. In the conception of the change of social systems it considers essentially only the possibility of changes within the framework of capitalist system.

The totality of society, "complex society", has become the topic of interest of bourgeois prognostics. Among others, even W. Zapf approaches its analysis from one-sided viewpoints. Society as a whole in its most general levels is also the subject of investigation of the functional-structuralist school of bourgeois sociology, particularly its main

³⁸ Marxisticko-leninská teorie a metodologie úspěšně řeší aktuální problémy prognostiky v řadě prací. Jejím předmětem se zabývá I. V. Bestužev-Lada v práci *Socialnoje prognozirovanije*. Moskva, Znanije 1969, a ve svém příspěvku předloženém na VII. světovém sociologickém kongresu ve Varně v r. 1970 pod názvem *Prognostication (Forecasting) as a Special Category for the Investigation of Problems of the Future*. Podobná je práce D. M. Gvišianiho a V. A. Lisičkina *Prognostika*. Praha, SNTL 1971, která se kromě předmětu marxistické prognostiky zabývá jejími metodami. Metodologií prognóz vědeckotechnického rozvoje se zabývá řada autorů v socialistických zemích: Sule. O.: *Metodologie prognóz vědec-*

kotechnického rozvoje. Praha, ÚVTEI 1970; Jampolskij, S. M. — Chiljuk, F. M. — Lisičkin, V. A.: *Problemy naučno-techničeskogo prognozirovanija*. Moskva, Ekonomika 1969; Dobrov, G. M.: *Prognozirovanije nauki i tehniki*. Moskva 1969. Některé další tituly: Heyden, G. a kol.: *Gesellschaftsprognoetik*. Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften 1967; Haustein, H. D.: *Ökonomická prognóza*. Praha, Svoboda 1972; kolektivní práce — *Philosophie und Prognostik*. Berlin, Dietz-Verlag 1968; Kuzněcov, B. G.: *Věda v roce 2000*. Praha, Svoboda 1972. Mnoho článků existuje v časopisech socialistických zemí, včetně Sociologického časopisu (CSAV) a časopisu Trend (ÚVTEI).

representative, T. Parsons, whose work is to be an "American answer to Marxism".

In the aim to "define the broadest patterns of change", T. Parsons — as he himself says — places values and norms as primary factors of social change higher than "political and economic interests". His conception is essentially a reduction of complex social changes which he erroneously tries to adjudge to Marxism. Parsons's conception of the adaptation of social system to changes, if compared with the Marxist-Leninist conception of the development of society, appears to be an unhistorical idealistic construction which proceeds from unessential factors of social development.

The sources of Parsons's conception of social change, its types and historical stages, analogically as in the case of other sociologists, proceed — among others — from W. W. Rostov's theory on the "stages of growth"

which provides the most systematic summary of contemporary bourgeois opinions on the past, present and future of capitalist society. This theory, which in its essence is a mixture of vulgarized economism, technicism, subjective idealism and voluntarism, has become the basis of many prognoses of western futurologists, including J. Galtung and his prognosis on the "future of an international system".

The causes of reductionism and, consequently, of the unscientific character of bourgeois prognostic theories and methodology are based not only in themselves, but also in social practice which reversely deforms the theory and methodology of the creation of prognoses. The possibility of creating scientifically founded prognoses are open to the Marxist-Leninist theory and methodology which are linked with progressive social practice.